

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.5.6>

БОДНАРЧУК О.Г., БОДНАРЧУК О.І., ГАВРИК Ю.Г.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ»
ТА ЕТАПИ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯDEFINITION OF THE CONCEPT OF “ECONOMIC AND COMMERCIAL ACTIVITY”
AND THE STAGES OF ITS FORMATION

Стаття присвячена комплексному аналізу визначення поняття «господарсько-торговельна діяльність» та етапам її становлення. Розглянуто бачення науковців щодо визначення даного поняття. Також визначення «господарсько-торговельної діяльності» надано в нормативно-правових актах. Автори зазначають, що науковці мають свої підходи до даного поняття, деякі ототожнюють із «торгівлею», інші розглядають у широкому та вузькому визначенні. Виокремлено ряд характерних ознак, притаманних господарсько-торговельній діяльності, зокрема: по-перше, це ініціативність – ознака, відповідно до якої кожен має право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Кожен має право також на здійснення торговельної діяльності, яка не заборонена чинним законодавством, за умови, що самому суб'єкту її здійснення не заборонено бути суб'єктом торговельної діяльності. По-друге, це самостійність. Ця ознака господарсько-торговельної діяльності серед іншого передбачає вільне розпорядження як майном, що задіяне у торговельній діяльності, так і прибутком, отриманим у процесі її здійснення. По-третє, господарсько-торговельна діяльність поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні. Проаналізувавши визначення поняття «господарсько-торговельна діяльність», дійшли висновку, що – це самостійна, ініціативна діяльність, яка має особливий суб'єктивний склад, об'єкт та зміст з метою отримання прибутку. Досліджено, що господарсько-торговельна діяльність в Україні спочатку зароджувалася як ярмаркова торгівля. Зокрема, ярмарки відіграли величезну роль у формуванні не лише внутрішньої торгівлі, а також і торгівлі зовнішньої. Окремо розглянуто етапи становлення господарсько-торговельної діяльності, а саме: I етап – з початку XI ст. до середини XVII ст.; II етап – із середини XVII ст. до початку XX ст.; III етап – з 1917 до початку 1991 р.; IV етап – з 1991 по 2004 рр.; V етап – з 2004 р. по сьогоднішній час. З'ясовано, що починаючи з 1991 року в Україні почало створюватися національне господарське законодавство. В цей період були прийняті Господарський Кодекс України, Цивільний Кодекс України, які детальніше розглядали господарсько-торговельну діяльність.

Ключові слова: торгівля, підприємництво, прибуток, суб'єкти господарювання, торговельні операції.

© БОДНАРЧУК О.Г. – доктор юридичних наук, професор, капітан, начальник групи психологічної підтримки персоналу (Бучанський районний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки)

© БОДНАРЧУК О.І. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового та податкового права (Державний податковий університет)

© ГАВРИК Ю.Г. – підполковник, ТВО начальника (Бучанський районний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки)

The article is devoted to a comprehensive analysis of the definition of the concept of «economic and commercial activity» and the stages of its formation. The vision of scientists regarding the definition of this concept is considered. Also, the definition of «economic and commercial activity» is provided in normative legal acts. The authors note that scientists have their own approaches to this concept, some identify it with «trade», others consider it in a broad and narrow definition. A number of characteristic features inherent in economic and commercial activity are singled out, in particular: firstly, it is initiative – a feature according to which everyone has the right to entrepreneurial activity, which is not prohibited by law. Everyone also has the right to engage in commercial activity that is not prohibited by current legislation, provided that the subject of its implementation is not prohibited from being a subject of commercial activity. Secondly, it is independence. This feature of economic and commercial activity, among other things, involves the free disposal of both the property involved in the commercial activity and the profit obtained in the process of its implementation. Thirdly, economic and commercial activity combines both the producer's private and public interests. Having analyzed the definition of the concept of «economic and commercial activity», we came to the conclusion that it is an independent, proactive activity that has a special subjective composition, object and content with the purpose of obtaining profit. It has been studied that economic and trade activity in Ukraine was originally born as a fair trade. In particular, fairs played a huge role in shaping not only domestic trade, but also foreign trade. The stages of the formation of economic and commercial activity are considered separately, namely: The first stage – from the beginning of the 11th century. to the middle of the 17th century; The II stage – from the middle of the 17th century. to the beginning of the 20th century; III stage – from 1917 to the beginning of 1991; IV stage – from 1991 to 2004; V stage – from 2004 to the present time. It was found that since 1991, national economic legislation began to be created in Ukraine. During this period, the Economic Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine were adopted, which dealt with economic and trade activities in more detail.

Key words: *trade, entrepreneurship, profit, business entities, trade operations.*

Вступ. Господарсько-торговельна діяльність є одним із видів господарської діяльності. Адже завдяки здійсненню господарсько-торговельної діяльності можна досягти економічної стабільності та збільшення робочих місць серед населення.

Питання правового регулювання господарсько-торговельної діяльності досліджували вітчизняні науковці, а саме: О. В. Буткевич, О. Г. Боднарчук, О. І. Боднарчук, С.В. Вашенко, О. І. Мельник, А. Г. Мельник, Л. В. Нападковська, Т. Погарченко, К. О. Хрімлі, О. Черненко та інші. Проте в роботах науковців недостатньо приділялося уваги визначенню поняття «господарсько-торговельна діяльність» та етапам її становлення, що і свідчить про актуальність даної теми.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення комплексного аналізу щодо визначення поняття «господарсько-торговельна діяльність» та етапам її становлення.

Результати дослідження. Торгівля є найважливішою сферою формування та стабілізації споживчого ринку, координуючою ланкою в системі секторальних, регіональних та кластерних зв'язків, дієвим механізмом задоволення соціальних потреб і недопущення соціальної напруженості в суспільстві. Це підтверджується зростанням чисельності приватних підприємств, що займаються торговельною діяльністю, вагомим внеском торгівлі у формування доданої вартості та бюджетних надходжень, створення нових робочих місць для працевлаштування населення [1].

Господарсько-торговельна діяльність є складовою господарської діяльності та є найпоширенішою формою підприємництва.

Тому доречно дослідити визначення поняття «господарсько-торговельна діяльність».

Так, О. В. Буткевич розглядає торговельну діяльність як вид господарської діяльності. Учений вважає, що термін «торгівля» є більш широким і включає поняття «торговельна діяльність» та «торговельні операції». Торговельні операції спрямовані на виконання договорів купівлі-продажу й не мають систематичного характеру. Водночас, якщо торговельні операції фізичної особи набувають систематичного характеру (більше 4 разів на календарний рік), вона повинна зареєструватися як суб'єкт підприємництва, і тоді її практичні дії щодо укладення та виконання оплатних договорів, які передбачають передачу прав власності на товари, розглядаються як торговельна діяльність. О. В. Буткевич надає таке визначення: торговельна діяльність – це

систематична господарська діяльність суб'єктів господарювання з реалізації продукції виробничо-технічного призначення й виробів народного споживання, що здійснюється на професійних засадах, у сфері товарного обігу, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг із метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку або без мети отримання прибутку [2, с. 72].

С. В. Ващенко вважає, що господарсько-торговельна діяльність – це ініціативна, самостійна діяльність юридичних осіб усіх форм власності, громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства, не обмежених у правоздатності й дієздатності згідно із законодавством України, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, щодо здійснення угод купівлі та продажу товарів у галузі оптової та роздрібною торгівлі, а також у торговельно-виробничій сфері з метою отримання прибутку [3, с. 127].

На думку науковців, господарсько-торговельна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання з метою отримання прибутку шляхом купівлі та продажу товарів або надання відповідних послуг, пов'язаних з товарообігом [4].

Л. В. Нападовська поняття «торгівля» ототожнює з поняттям «господарсько-торговельна діяльність»: торгівля – це «діяльність, пов'язана з продажем товарів виробничо-технічного призначення й товарів народного споживання на підставі різних цивільно-правових договорів, які передбачають передачу прав власності на такі товари, а також допоміжна діяльність, спрямована на забезпечення умов для їх продажу шляхом відповідних послуг» [5].

Тому, проаналізувавши визначення поняття «господарсько-торговельна діяльність», можна дійти висновку, що автори мають свої підходи до даного поняття, деякі ототожнюють із «торгівлею», інші розглядають у широкому та вузькому визначенні.

Адже, термін «господарсько-торговельна діяльність» є досить новим для українського законодавства та юридичної науки. Уперше його було використано в Господарському кодексі України (ГК України), який набув чинності у 2004 р. Згідно зі ст. 263 ГК України господарсько-торговельною діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання. Вона включає як торгівлю, так і допоміжну діяльність, що забезпечує реалізацію товарів шляхом надання певних послуг [6].

Зокрема, Господарський кодекс України зазначає, що господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг [7].

На думку О. Черненко та Т. Погарченко «...сам термін «господарсько-торговельна діяльність», який вживається у Господарському Кодексі України, по суті означає торговельну діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання» [8, с. 279].

Відповідно до ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля» торговельна діяльність – ініціативна, систематична, виконується на власний ризик для одержання прибутку діяльність юридичних і фізичних осіб щодо купівлі та продажу товарів кінцевим споживачам або посередницькі операції, або діяльність із надавання агентських, представницьких, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробника до споживача [9].

Так, деякі науковці вважають, що можна виокремити декілька важливих ознак. По-перше, це ініціативність – ознака, відповідно до якої кожен має право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Кожен має право також на здійснення торговельної діяльності, яка не заборонена чинним законодавством, за умови, що самому суб'єкту її здійснення не заборонено бути суб'єктом торговельної діяльності. По-друге, самостійність. Ця ознака господарсько-торговельної діяльності серед іншого передбачає вільне розпорядження як майном, що задіяне у торговельній діяльності, так і прибутком, отриманим у процесі її здійснення (безумовно, після сплати всіх обов'язкових платежів до відповідних бюджетів). Разом з тим господарсько-торговельна діяльність поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні (держави, суспільства тощо) [10].

Отже, господарсько-торговельна діяльність – це самостійна, ініціативна діяльність, яка має особливий суб'єктивний склад, об'єкт та зміст з метою отримання прибутку.

Зокрема, господарсько-торговельна діяльності в Україні спочатку зароджувалася як ярмаркова торгівля.

Ярмарки відіграли величезну роль у формуванні не лише внутрішньої торгівлі, а також і торгівлі зовнішньої. Із середини XVII ст. почала встановлюватися законодавча регламентація порядку здійснення господарсько-торговельної діяльності [6, с. 31].

Як зазначає К. І. Кролевецький [11, с. 49], зі становленням Київської Русі, зростанням продуктивності праці функції виробництва й обміну виділяються в окремі види діяльності, з'являється торгівля як відособлена сфера діяльності особливого класу людей – купців.

Зокрема, Хрімлі К. О. пропонує періодизацію господарсько-торговельної діяльності та виділяє такі етапи, а саме: I етап – з початку XI ст. до середини XVII ст., що характеризується зародженням окремих елементів торгового законодавства, таких як контроль мір та ваг, право повернення неякісного товару та ін.;

II етап – із середини XVII ст. до початку XX ст., який характеризується появою купецтва як окремого суб'єкта торговельної діяльності та формуванням спеціального торговельного законодавства; III етап – з 1917 до початку 1991 р., у рамках якого виокремлено підетапи: а) з 1917 по 1921 рр., коли нове радянське законодавство щодо регламентації товарообігу загалом було відсутнє; б) з 1922 по 1962 рр., коли започатковано регламентацію товарообігу в соціалістичній економіці; в) з 1963 до початку 1991 р., коли мав місце пріоритет відомчих нормативно-правових актів у питаннях встановлення порядку здійснення окремих видів торговельної діяльності; IV етап – з 1991 по 2004 рр., який характеризується ухваленням низки законів та підзаконних нормативно-правових актів незалежної України щодо правового регулювання господарсько-торговельної діяльності, у тому числі норм права, які регулюють біржову торгівлю, ліцензування, порядок здійснення окремих видів торговельної діяльності; V етап – з 2004 р. по сьогоднішній час, коли в Господарському кодексі України вперше закріплено термін «господарсько-торговельна діяльність» і з'явилися нові суб'єкти господарсько-торговельних відносин, а саме: торгові доми, рітейлери, дистриб'ютори, інтернет-магазини та ін. [6, с. 44–46].

Так, починаючи з 1991 року в Україні почало створюватися національне господарське законодавство. З цього періоду було прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема: Закони України «Про власність», «Про підприємництво», «Про споживчу кооперацію», «Про підприємства в Україні» та інші. Надалі були прийняті Господарський Кодекс України, Цивільний Кодекс України, які детальніше розглядали господарсько-торговельну діяльність.

Висновки. Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок, що господарсько-торговельна діяльність в Україні зароджувалася як ярмаркова торгівля та пройшла довгий етап становлення, що призвело до прийняття низки нормативно-правових актів в даній сфері.

Список використаних джерел:

1. Мельник О.І., Мельник А.Г., Притула А.О. Теоретичні засади ефективної тоговельної діяльності в ринкових умовах. *Економічна наука*. 2018. № 20. С. 10–13.
2. Буткевич О.В. Співвідношення понять «торгівля» та «торговельна діяльність». *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 1. С. 69–73.
3. Ващенко Ю.В. Банківське право. К.: Центр навчальної літератури. 2006. 344 с.
4. Боднарчук О.Г., Боднарчук О.І. Визначення поняття й змісту оптової та роздрібної торгівлі як однієї із форм господарсько-торговельної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 52–54.
5. Полтавський О. В., Томчишен С. В. Торгове право : навчальний посібник. Х. :Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 168 с.
6. Хрімлі К. О. Правове регулювання господарсько-торговельної діяльності : дис. ...к.ю.наук : 12.00.04/Київ. 2015. 203 с.
7. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL :<https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2024).
8. Черненко О. А., Погарченко Т. В. Модернізація законодавства у галузі господарсько-торговельної діяльності в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2023. Вип. 80. Ч. 1. С. 277–282.
9. Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004». URL : <https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdrubna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf> (дата звернення: 15.11.2024).
10. Господарсько-торговельна діяльність в Україні: теорія і практика правового регулювання : монографія /Н. В. Никитченко, А. М. Новицький, Н. Б. Новицька, В. Б. Крикун та ін.; за заг. ред. Н. В. Никитченко. – Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. 348 с.
11. Кролевецький К.І. Історія розвитку правового регулювання відносин у сфері оптової торгівлі. *Право та інновації*. 2020. № 4. С. 49–54.